

Г.Е. Токмырзаева^{1*}, С.А. Фейзулдаева¹, Южель Гелишли²

¹І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ., Қазақстан

²Гази университеті, Анкара қ., Түркия

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ БІЛІМ ПЕДАГОГТЕРІНІҢ ФАСИЛИТАЦИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ДИАГНОСТИКАСЫ

Аңдатпа

Мақалада болашақ бастауыш білім педагогтерінің фасилитациялық құзыреттілігін қалыптастырудағы негізгі ұғымдарға теориялық талдаулар жасалады. Фасилитация ұғымының психологиялық аспектілері сипатталады. Болашақ маманның өзін-өзі тануы, өзіндік тұжырымдамасы мен мінез-құлқын өзгерту үшін үлкен ресурстарды таба алуы маңызды болады. Ғалымдардың тұжырымдамаларындағы фасилитация, фасилитаторлық жұмыстар және педагог-фасилитатор қызметтері зерделенеді. «Фасилитация», «фасилитатор» ұғымдарына нақтылаулар жасалады. Фасилитация – анағұрлым жоғары сапалы және практиканың заманауи сұраныстарына сәйкес келетін барлық саладағы кәсіпқойларды оқытудың құралы. Фасилитатор – білім беру ісіне келгенде ішкі дүниесінің күрделілігі мен алуан түрлілігі, оның өзіне және басқа адамдарға деген қызығушылығы, өзі мен басқаларды оң көзқараспен қабылдауы педагог маманның кәсіби дамуына, білім сапасының артуына ықпалын тигізетін маман. Болашақ бастауыш білім педагогтерінің фасилитациялық құзыреттілігін қалыптастырудың әдіснамалық маңызын фасилитациялық тұғыр және жүйелік тұғырлар құрайтындығы айтылады. Диагностикалау жұмыстарында өзін-өзі дамыту бойынша іс-әрекеттегі білім алушылардың белсенділігін зерттеуге арналған С.С. Кункевичтің «Менің жеке дамуым» атты әдістемесі жүргізіледі. Әдістемені жүргізуде білім алушылардың жеке басының өзін-өзі дамыту іс-әрекетіндегі белсенділік дәрежесін анықтау жолға қойылды. Диагностикалаудың екінші кезеңінде респонденттерден сауалнама алынып, нәтижелері сандық, сапалық тұрғыдан талданады. Математикалық-статистикалық талдаулар жасалды. Эксперименттің нәтижесінде болашақ бастауыш білім педагогтерінің фасилитациялық құзыреттілігін қалыптастыруға арналған ғылыми-әдістемелік ұсыныстар берілді.

Түйін сөздер: фасилитация, фасилитаторлық жұмыстар, фасилитатор-педагог, фасилитациялық тұғыр, педагогикалық оптимизм.

Токмырзаева Г.Е.*,¹ Фейзулдаева С.А.,¹ Южель Гелишли²

¹Жетісуского университета имени И. Жансугурова, г.Талдықорған, Казахстан

²Университет Гази, г. Анкара, Турция

ДИАГНОСТИКА ФОРМИРОВАНИЯ ФАСИЛИТАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье сделан теоретический анализ основных понятий в формировании фасилитационной компетентности будущих педагогов начального образования. Описаны психологические аспекты понятия фасилитации. Будет важно, чтобы будущий специалист смог найти большие ресурсы для самопознания, изменения самооценки и поведения. Изучаются фасилитация, фасилитаторская работа и услуги педагога-фасилитатора в концепциях ученых. Уточняются понятия «фасилитация», «фасилитатор». Фасилитация – это инструмент обучения профессионалов во всех областях, который является более качествен-

ным и соответствует современным требованиям практики. Фасилитатор – это специалист, чья сложность и разнообразие внутреннего мира, когда речь идет об образовании, его интерес к себе и другим людям, позитивное отношение к себе и другим способствуют профессиональному развитию педагога, повышению качества образования. Отмечается, что методологическое значение формирования фасилитационной компетентности будущих педагогов начального образования составляют фасилитационные и системные подходы. В диагностических работах проводится методика С.С. Кункевича «Мое личное развитие», посвященная изучению активности обучающихся в деятельности по саморазвитию. В проведении методики налажено определение степени активности в деятельности личностного саморазвития обучающихся. На втором этапе диагностики опрашиваются респонденты, результаты анализируются количественно, качественно. Проведен математико-статистический анализ. В результате эксперимента были даны научно-методические рекомендации по формированию фасилитационной компетентности будущих педагогов начального образования.

Ключевые слова: фасилитация, фасилитаторская работа, фасилитатор-педагог, фасилитационный подход, педагогический оптимизм.

*Tokmyrzayeva G. *,¹ Feizuldayeva S.,¹ Yücel Gelisli²*

¹Zhetysu university named after I. Zhansugurov. Taldykorgan, Kazakhstan

²Gazi University. Ankara, Turkey

DIAGNOSTICS OF THE FORMATION OF THE FACILITATION COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY EDUCATION TEACHERS

Abstract

The article makes a theoretical analysis of the basic concepts in the formation of the facilitation competence of future primary education teachers. The psychological aspects of the concept of facilitation are described. It will be important for the future specialist to be able to find great resources for self-knowledge, self-esteem and behavior changes. Facilitation, facilitation work and the services of a teacher-facilitator in the concepts of scientists are studied. The concepts of «facilitation» and «facilitator» are being clarified. Facilitation is a tool for training professionals in all fields, which is of higher quality and meets the modern requirements of practice. A facilitator is a specialist whose complexity and diversity of the inner world when it comes to education, his interest in himself and other people, a positive attitude towards himself and others contribute to the professional development of a teacher, improving the quality of education. It is noted that the methodological significance of the formation of the facilitation competence of future teachers of primary education consists of facilitation and system approaches. In the diagnostic works, S. S. Kunkevich's methodology «My personal development» is carried out, dedicated to the study of students' activity in self-development activities. In carrying out the methodology, the degree of activity in the activity of personal self-development of students has been established. At the second stage of diagnostics, respondents are interviewed, the results are analyzed quantitatively, qualitatively. A mathematical and statistical analysis was carried out. As a result of the experiment, scientific and methodological recommendations were given for the formation of the facilitation competence of future primary education teachers.

Keywords: facilitation, facilitation work, facilitator-teacher, facilitation approach, pedagogical optimism.

Негізгі ережелер. «Фасилитация» ұғымы алғашқы рет қарапайым және белгілі тапсырмаларды табысты орындауға қызықтыру деген мағынаны берсе, қазіргі уақытта педагогикалық мамандар топтық ортада адамның басым реакцияларын күшейту дегенді білдіреді.

фасилитация – бір уақытта топтық талқылауды тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік беретін үдеріс, *идеялар тобы және инновациялық құралдардың жиынтығы* екендігі нақтылана түседі. Фасилитатор ұғымының мәні кәсібилік, кәсіби даярлық түсініктеріне синонимдес келеді, яғни кәсібилікті фасилитаторлық арқылы жүзеге асырсақ, кәсіби дамудың жоғары деңгей көрсеткіштерінің бірі фасилитатор бола алу, фасилитациялық жұмыстарды дұрыс ұйымдастыру т.б.

«*Фасилитация* – анағұрлым жоғары сапалы және практиканың заманауи сұраныстарына сәйкес келетін барлық саладағы кәсіпқойларды оқытудың құралы»; «*фасилитатор* – білім беру ісіне келгенде ішкі дүниесінің күрделілігі мен алуан түрлілігі, оның өзіне және басқа адамдарға деген қызығушылығы, өзі мен басқаларды оң көзқараспен қабылдауы педагог маманның кәсіби дамуына, білім сапасының артуына ықпалын тигізетін маман».

Болашақ бастауыш білім педагогтерінің фасилитациялық құзыреттілігін қалыптастырудың әдіснамалық негізін *фасилитациялық тұғыр және жүйелік тұғыр* құрайды. Фасилитациялық тұғыр оқу бағдарламасы бойынша болашақ педагогтың қажеттіліктерін, яғни *өзін еркін сезінуін, дүниетанымдық пікірін, ұстанымын, таңдауын* қанағаттандырады, оқу материалы және оны ұсыну, жүзеге асыру, рефлексия құру, оқытушының бағасын субъективті іс-әрекет ретінде қабылдауын қарастырады, ал жүйелік тұғыр болашақ бастауыш білім педагогтерінің фасилитациялық құзыреттілігін қалыптастыруға деген үдерістің жүзеге асырылуына қажетті логикалық тізбегін айқындайды, олар: педагогикалық үдеріс кезінде (фасилитация уақытында) *идеяның пайда болуы, өзгеріске түсуі, оның жаңаруы, түрлендірілуі болады*.

Болашақ бастауыш білім педагогтерінің фасилитациялық құзыреттілігін қалыптастырудың диагностикасы өзін-өзі дамыту бойынша іс-әрекеттегі білім алушылардың белсенділігін зерттеуге арналған «*Менің жеке дамуым*» *әдістемесі* (С.С. Кункевич) арқылы жүргізіледі.

Кіріспе. Қазақстан Республикасындағы білім берудің модернизациялануы, яғни педагогикалық білім берудің жаңа стандарттарының, білім беретін мектептердің жаңа түрлерінің пайда болуы, қабылдау сынақтарының жаңа формаларға көшуі, білім беру мазмұнының деңгейлік және жаңартылған модульдерге ауысуы, тәрбие мен оқытудың жаңа технологияларының әзірленуі мен кәсіби бәсекелестік бастауыш мектеп мұғалімінің білімі, білігі мен тұлғалық қасиеттеріне қойылатын талаптарға өзгеріс енгізді. Осыған байланысты еңбек нарығында бәсекеге қабілетті болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне, инновациялық білім беру технологияларын меңгерген жоғары білімді педагог мамандарға деген қажеттілік артып отыр.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 1-бап, 9-1 тармағында: «...білім беру – имандылық, зияткерлік, мәдени, тәндік жағынан дамыту және кәсіби даярлықты қалыптастыру мақсаттарында жүзеге асырылатын тәрбиелеу мен оқытудың үзіліссіз процесі»; 3-бабы 8-тармағында: «...оқытудың, тәрбиенің және дамытудың бірлігі» деп атап көрсетіледі [1]. Заңдағы көрсетілген баптар ЖОО-да болашақ мамандарды дайындаудағы ұсынылатын білім беру бағдарламалары мен оқу жоспарларындағы кәсібиліктің, құзыреттіліктің қамтамасыз етілуін қадағалап, болашақ мамандардың кәсіби даярлануындағы құзыреттіліктердің қалыптасуына мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарында: «инновациялық ойлаумен дамуға, табысқа, бәсекеге қабілеттілікке және жасампаздыққа бағдарланған креативті ұрпақты тәрбиелеу тұлғаның жаңа білімдерін, жобаларын қалыптастыру есебінен экономиканың бәсекеге қабілеттілігін әртараптандыру және арттыру үшін аса маңызды» деген тікелей басымдықтарды іске асыруды көздейді [2].

Ендеше жоғарыда көрсетілген әрі талданған нормативтік құжаттардың мақсат, міндеттерін шешу жолында қазіргі кезде маманды сапалы дайындау және болашақта кәсіби іріктеу үшін кәсіби маңызды сапалардың мазмұнын сипаттау және оларды өлшеу бағанасының көрсеткіштері арқылы айқындалған түрленуінің қолайлы шегін анықтау қажеттігі туындап отыр. Ал оның көрсеткіштерінің бірі болашақ педагогтердің өз шығармашылығын кәсіби

ортада жарыққа шығару. Бұл өз кезегінде болашақ мамандардың фасилитациялық құзыреттілігінің болуын міндеттейді.

Мемлекетіміз үшін білім, ғылымдағы субъективті идеяларды қамтамасыз етуде формальды және формальды емес білім беруді оқытудың нәтижелерін танудың озық жүйесінде, бақытты өмір сүруге қажетті дұрыс және тұрақты әдеттер сезімдерін, ізденушілік мәдениетін меңгеруде пайымын айқындайтын және көшбасшылығын қамтамасыз ететін студенттердің «моральдық компасында» кәсіби даярлау ісінде құзыреттіліктердің игерілуі бірінші дәрежелі басымдықтар ретінде қарастырылады.

Білімдік парадигмадан таным үдерісіне қатысушылардың белсенді әрекеттерін талап ететін әрекеттік парадигмаға көшу жолында білім парадигмасының философиялық, психологиялық негіздері бойынша педагогикалық қызметтің қалыптасуында фасилитациялық қызметтің басты шарты диалогтік білім яғни, субъект-субъект диадасындағы өзара байланысының формасы болады.

Субъектілердің өзара әрекеттестігіндегі басты фактор мұндағы қатысушы педагог мамандардың қызығушылықтары, қажеттіліктері, мақсаттарын түсіну бола алады. Адам санасындағы, әрекетіндегі демократиялық пен ізгіліктің көрінісі толеранттылық болса, ол өз кезегінде педагогтың кәсіби қызметіндегі белгілі әдіспен өзгеріске ұшырап, оның диалогтық бағдары мұғалімнің өмірлік көзқарасында, мінез-құлығында, кәсібіне, өзіне деген көзқарасында, әдістер мен инновациялық ресурс көздерін таңдауында көрініс тауып, болашақ бастауыш сынып мұғалімі өзін-өзі педагогикалық үдерістің фасилитаторына айналдыра алуы мүмкін.

Зерттеулерге сүйенсек, фасилитацияға дайындықты қамтитын кәсіби құзыреттіліктерді қалыптастыру ЖОО-да кәсіби білім беру кезеңінде басталатынына қарамастан, фасилитациялық үдерісті ұйымдастырудың практикалық дағдыларын дамыту жеткіліксіз болып табылады, фасилитацияға дайындықтың құрамдас бөліктерін құрайтын жеке психологиялық сипаттамалар толық қалыптаспаған. Бұл бүгінгі таңда мемлекет пен қоғам алға қойған кәсіби міндеттерін мұғалімнің тиімді жүзеге асыруы мақсатында ЖОО-да оқыту кезеңінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби даярлық жүйесін жеңілдетуге дайындықтармен қалыптастыруды толықтыру қажеттігін көрсетеді.

Білім берудің барлық сатыларында қарастырылатын фасилитациялық жұмыстар бойынша К.Рождерс [3], Б.А. Әлмұхамбетов [4], Ж. Қараев [5], Б.А. Тұрғынбаева [6] және т.б. ғалымдар зерделеген.

Қазіргі таңда ЖОО-да болашақ педагогтерді даярлауда фасилитациялық құзыреттілікті зерттеу мәселесі әлі де болса нақтылауларды қажет етеді, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін дайындауда бұл құбылыстың теориялық негіздері және негізгі сипаттамалары толық анықталмаған, сондай-ақ ЖОО-да кәсіби білім беру кезеңінде дамытудың тиімді әдіс-тәсілінің жасалмауының арасында қарама-қайшылықтар туындап, бүгінгі мақаламызда болашақ бастауыш білім педагогтерінің фасилитациялық құзыреттілігін қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделін дайындап ұсынуды жөн санаймыз. Сондықтан ең алдымен, фасилитациялық құзыреттілік, болашақ бастауыш білім педагогтерінің фасилитациялық құзыреттілігін қалыптастырудың мазмұны мен құрылымына талдаулар жүргізіп, оны модельдеу және бастапқы диагностикасын жүргізу жолға қойылады. Мақаламыздың алдағы бөлімдерінде ұсынылады.

Материалдар мен зерттеу әдістері. Болашақ бастауыш білім педагогтерінің фасилитациялық құзыреттілігін қалыптастыруды теориялық және эмпирикалық негіздеуде ассоциациялау, контент-талдау, жинақтау, салыстыру, жалпылау, диагностикалау т.б. әдістер жүзеге асады.

Болашақ мамандардың кәсіби даярлығында алдымен өздерінің тәрбиесі мен білімі, біліктілігі, адамгершілігі, жақсылыққа бейім болуы, ғылымды меңгеруі сынды кәсіби құзыреттілігінің қалыптасуына басымдық беру керектігін алға шығарамыз.

Бұл тұрғыда А.Маслоу (1908-1970) өз зерттеулерінде: «...Өзін-өзі өзектендіретін адамдардың тұлғалық ерекшеліктерін: тәуелсіз болу, креативтілік, дүниені философиялық қабылдау, қарым-қатынастағы демократиялық, өнімділік т.б.» деп бөліп сипаттайды. А.Маслоу «фасилитация» ұғымы турасында: «...өзін-өзі өзектендіретін адам қандай да бір іске кіріскен ...олар сол іске берілген, бұл олар үшін өте құнды – бұл олардың басты ұстанымы» деп түсіндіреді [7]. ЖОО-дағы студенттердің кәсіби даярлануы болашаққа үнемі даму мен өз мүмкіндігін тәжірибеде жүзеге асыруды көздейді. А.Маслоудың пікірі бойынша, өзін-өзі өзектендіру туа берілетін құбылыс, ол адамның табиғатына кіреді. Автордың пікірінен байқайтынымыз, фасилитация арқылы өзін-өзі дамыту жүзеге асады, яғни бұл адамның ядросын құрайды деуге болады.

ЖОО-да болашақ мамандардың кәсіби анықталуы көптеген сатылардан тұрады. Студенттердің кәсіби анықталу сатыларын әр психолог әр түрлі кезеңдерге бөледі. Мәселен, американдық психолог Д.Сюпер адамның кәсіби жолының кейбір өзіне тән сатыларын бөліп қарастырады. Оны ең бірінші болашақ маманның өзінің *ікемділігі мен қабілетін анықтау* және соған сәйкес мамандықты іздеуі қызықтырған [8].

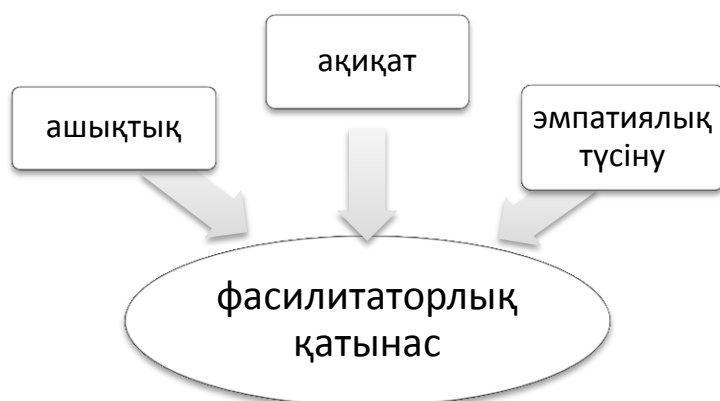
Осы орайда болашақ мамандардың кәсіби біліктілігін келесідей өлшемдер арқылы сипаттауға болады:

- ЖОО-да алған теориялық білімдерін тәжірибемен ұтымды үйлестіре білу білігі;
- өз мамандығы бойынша құбылысты шындықты жүйелі түрде қабылдап, одан анализ шығара білуі;
- білім алуда әдістемелік жұмыстарды фасилитаторлық тұрғыда ұйымдастыру;
- алған білімдерінен жүйелі әрекет жасай алуы;
- заманауи түсінігі арқылы технологияны жетік білуі;
- өз-өзіне есеп беруі, өз әрекетін рефлексиялай алуы және т.б.

Білім беру жүйесінің негізгі мәселелерінің бірі – ЖОО-дары студенттерінің кәсіби қалыптасуы. Болашақ мамандардың танымдық іс-әрекеттеріне, олардың жеке тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуына дербес мақсатының болуы, білім мен іскерлікті игеруге деген талпынысы, өзінің болашақ қызметі туралы нақты ғылыми дәйекті ақпараттардың болуы және жоспарлы бағдарламалардың жүйелі болуы айтарлықтай ықпал етеді. Жоғарыда көрсетілген өлшемдердің барлығы дерлік фасилитаторлық жұмыстар негізінде толығып, студенттердің кәсіби даярлығы тереңдей түсуге мүмкіндігі жоғары.

К.Роджерстің тұжырымдамалары басым түрде фасилитациялық білімді зерттеуге арналған. Оның пікірінше: *«педагогикалық фасилитация – оқытудың өнімділігін арттыру, қарым-қатынастың ерекше стилі мен мұғалімнің жеке басының арқасында кәсіптік-педагогикалық процестің субъектілерінің дамуы»* деп көрсетіледі. К.Роджерс пен басқа гуманистік бағыттағы психологтардың оқыту мен тәрбиелеу саласындағы теориялық және практикалық әзірлемелерінде *белсенділік, тұлғалық, қарым-қатынас* т.б. қабілеттерге сай шығармашылығы жан-жақты зерттеледі.

К.Роджерстің зерттеулерінің ауқымы кеңдігі сол, білім берудің нақты реформасы мұғалімнің оның студенттермен тұлғааралық қарым-қатынасы процесінде жүзеге асырылатын белгілі бір жеке көзқарастарына негізделуі керек екендігін негізге ала отырып, ол фасилитатордың үш негізгі қатынасын анықтайды. Олардың *біріншісі «ақиқат», екіншісі «ашықтық»* терминдерімен сипатталған мұғалімнің өз ойлары мен тәжірибесіне ашықтығын, студенттермен тұлғааралық қарым-қатынаста оларды шын жүреппен тыңдай білуін білдіреді. Бұл көзқарас болашақ бастауыш білім педагогіне тән таза рөлдік мінез-құлыққа деген балама етінде қарастырылады [3, 576].

1-сурет. Фасилитатордың субъективті қатынасы (педагогикалық оптимизм)

«Эмпатикалық түсіну» терминімен сипатталатын үшінші жағдай педагогтің әрбір оқушының ішкі әлемі мен мінез-құлқын өзінің ішкі позициясымен, көзімен көруі. Осы үш қатынас болашақ бастауыш білім педагогінің «қабылдау», «сенім» сипаттары бойынша мұғалім-фасилитатордың екінші жағдайы мұғалімнің әрбір оқушының мүмкіндіктері мен қабілетіне деген ішкі сенімі (1-суретте ұсынылады). Бұл көзқарас көп жағдайда психологиялық-педагогикалық ғылымда әдетте педагогикалық оптимизм деп аталады.

ЖОО студенттерімен әрекеттесу кезінде фасилитатордың негізгі белгілерін шетел ғалымы К.Роджерс өз жұмысында анықтайды. Ол білім беру реформасы негізінен мұғалімнің оқушылармен тұлғааралық қарым-қатынас үдерісінде жүзеге асырылатын жеке көзқарастарының өзгеруіне негізделуі керек деп санайды. Фасилитатор-мұғалімге тән сипаттамалар:

– «ашықтық», мұғалімдер өз ойларына, сезімдеріне, қарым - қатынастарына, сондай-ақ оқушылармен тұлғааралық қарым-қатынаста өз ойлары мен тәжірибелерін ашық білдіру және тарату қабілеті;

– мұғалімнің әр оқушының мүмкіндіктері мен қабілеттеріне деген ішкі сенімін білдіретін «қабылдау» және «сенім»; көп жағдайда бұл көзқарас «педагогикалық оптимизм», «оқушының жағымды қасиеттеріне сүйену» деуге сәйкес келеді;

– «эмпатикалық түсіну», мұғалімнің оқушыны басқаруға деген көзқарасы, оның реакцияларын, іс-әрекеттерін оқушының өзі тұрғысынан бағалау арқылы көрінеді. Осылайша, білім беру парадигмасының өзгеруі мұғалімді фасилитатордың қасиеттерімен байытудың қажеті жоқ, баланы тыңдайтын және еститін, көретін, түсінетін, кешіретін және қабылдайтын адам. Ол үшін эмпатикалық және рефлексиялық қабілеттеріңізді өзектендіру, сондай-ақ бастауыш мектепте баланың еркін және шығармашылық өзін-өзі көрсетуі үшін жағдай жасау қажеттігі туындайды.

К.Роджерс педагог-фасилитатор өз оқушыларымен тіл табыса отырып, оқушылардың позициясына кіріп, әр нәрсеге балалардың көзімен қарай алатынын атап өтеді. Сондай-ақ, К.Роджерс осы көзқарастардың негізінде әрбір педагог-фасилитатор өзінің оқыту құралдарын әзірлейтінін алға шығарады [3, 169б].

Инталандыру, оқытудың ынтымақтастық сипатын беру – білім берудің ең негізгі көрсеткіші. Белгілі бір тұлғаға яғни, оқушыға білім беруде дәлелденген формалар мен әдістерден басқа дамытатын технологияларды қолдану қарастырылған: интерактивті дәрістер, кәсіби жағдаяттарды модельдеу, іскерлік ойындар, ойын жаттығулары, тренингтер.

Осы ұйымдастыру формаларын жүзеге асыруда жетекші мұғалімге маңызды рөл жүктеледі. Оларды жүзеге асыру арқылы мұғалімге жаңа педагог-фасилитатор лауазымын қабылдау қажет болады. Фасилитация (ағылшын тілінен аударғанда жеңілдету, алға жыл-

жыту) термині психологияда басқа адамның немесе топтың қатысуына байланысты жеке адамның немесе топтың өнімділігін жеңілдету, оңтайландыру және арттыру үдерісі. Фасилитация фасилитатор арқылы кездейсоқ, бейсаналық түрде жүзеге асады.

Бұл ретте оқушы мен мұғалімнің арасында қарым-қатынас жоғары болса, білім сапасының белгілі бір жағдайда жоғарылайтынын ккруге болады. Әрбір адамның жеке қадір-қасиетіне қарамастан жасы, мәдени және интеллектуалдық даму деңгейі, еркіндік қабілетінің маңыздылығы мен өзектілігінде жатыр. Тұлғаның дамуын белсенді қалыптастыру үшін тұлғалық белсенділіктің көрінуіне ықпал ететін арнайы психологиялық атмосфераны құру, басқаша айтқанда, фасилитативтік әрекетті жүзеге асыру қажеттігі туындайды.

Е.Ф. Зеер, А.Б. Орлов және т.б. ресейлік зерттеушілер фасилитативтік педагогикалық өзара әрекеттестік, субъект-субъект диадасында екеуінің де тұлғалық өсуінің шеңберінде анықтауды айтады. Сонымен, педагогикалық фасилитация үдеріс ретінде жеңілдету және оқытудың, оқыту мен тәрбиелеудің өнімділігін күшейту, педагогикалық өзара әрекеттестік субъектілерінің қарым-қатынас стилі мен мұғалім мен оқушының тұлғалық қасиеттеріне байланысты дамуын негізге алады. Авторлардың нақтылауларында: «педагог-фасилитатор – өзінің ықпалымен оқушылардың бастамасының, дербестігінің көрінуіне әсер ететін, олардың психикалық даму процесіне ықпал ететін және тұлғааралық жағымды қарым-қатынасты қамтамасыз ететін мұғалім» деп түсіндіріледі [9].

Фасилитаторлық жұмыстарды ұйымдастырудағы психологиялық ерекшеліктер – бастауыш сынып оқушыларына жеңіл түрде білім берудің ең маңызды факторы. Мысалы, болашақ мұғалімнің тартымдылығын сипаттайтын бақылау бірліктерінің тобына «күлімсіреу, көңілді мимика», достық көріністе «қатаң – құрғақ көзқарас», «түсіну үшін жеткілікті сөйлеу қарқыны», «жылдам немесе тым баяу қарқын» т.б. мимикалардың мәнерлілігін тудыратын полярлық көрсеткіштер негізделеді.

Р.С. Димухамедов зерттеулері бойынша: «фасилитация – әкімшілдік басқаруға, оқытуға керісінше, құндылықтарды ашып көрсете алу. Ол мінез-құлықтағы икемділік, өзгере алушылық» деп беріледі. Р.С. Димухамедовтың нақтылауларымен келісе отырып, фасилитацияны адамның ойлауын дамытуды ынталандыру, мінез-құлқын түзеуге мүмкіндік деп түсінеміз. Бұл тұжырымдары фасилитаторлық жұмыстарды ұйымдастыруға байланысты психологиялық тұрғыдан біршама кеңейтуге көмек болар еді [10].

Фасилитатордың психологиялық ерекшеліктеріне білім беру ортасында тұрақсыздықты жеңуге ұмтылысы, оқушының қызығушылықтарын, жеке көзқарасты ынталандыру және дамыту мүмкіндіктеріне аса ден қоя білуі басты мәселе. Психологиядағы мұндай тәсілдің орталық гипотезасы – адам өзін-өзі тануы, өзіндік тұжырымдамасы мен мінез-құлқын өзгерту үшін үлкен ресурстарды таба алуы.

Талдаулардан көріп отырғанымыздай, ресурстарға қол жеткізу белгілі бір жеңілдетілген психологиялық атмосфераны құруға ықпал ететін бірнеше жағдайда мүмкін болады. Бұл шарттар: қарым-қатынаста конгруентті өзін-өзі көрсету, шынайылық, сөзсіз оң көзқарас пен басқаларды үкімсіз қабылдау, белсенді эмпатикалық тыңдау және түсіну. Болашақ бастауыш білім педагогі осы шарттарды негізге ала отырып, *траекториямен коммуникация құра алу, түсіну, тыңдау* арқылы болашақта оқушының білім алуын жеңілдетеді. Алайда бұл ретте фасилитацияның педагогикалық тұрғыдан талдануы қажеттігі туындайды.

Б.А.Тұрғынбаева болашақ мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін дамытуда фасилитацияның маңызды екендігін тұжырымдай келе: «фасилитациялау әр адамды білім алудың барлық кезеңдерінде белсенді жағдайға қояды, білім алу үрдісін мәнді етеді. Осыған орай фасилитатор: білім алушының *ынтасын(мотивтерін) оятуды фасилитациялау*, яғни білім алу үдерісіне саналы ене алуына ықпал ету; *мақсатты анықтауды фасилитациялау* (соңғы нәтижені модельдеу), *ізденісті фасилитациялау* – білім алудың алгоритмделген, регламентке бағынышты, оқытудың рецептік әдістеріне негізделген танымдық жолынан, интерактивті, ұжымдық ойлау арқылы, дамуды ынталандыратын тұрғыда ұйымдастыруға

көшіру; әрекет ету әдісін фасилитациялау; рефлексияны фасилитациялауды жүзеге асырады» деп тұжырым жасайды [6, 192б]. Б.А. Тұрғынбаеваның зерттеулерінен мынандай қорытынды шығады, яғни болашақ бастауыш сынып мұғалімдері фасилитатор-педагогке тән шыдамдылық, төзімділік, эмпатия, ашықтық, энтузиазм, әдептілік, әртістік, ұйымдастырушылық қабілеттер, өзін-өзі жетілдірушілік қабілетті жатқызамыз.

Б.К.Оразова өзінің еңбектерінде бастауыш сынып оқушыларын *өзін-өзі тануда*, оқу мәселелерін топта жұмыс істеу кезінде және жеке шешуде білім берудің фасилитаторлық әдіс-тәсілдерді қолдану керектігін басшылыққа алады. Автор ұйымдастырушылық формалардың әртүрлілігі ғана шығармашылық әлеуеттің, танымдық мотивтердің өсуін қамтамасыз етеді, оқушыға танымдық іс-әрекеттің құрдастарымен өзара әрекеттесуді үйренуге көмектеседі [11]. Себебі, мұғалім мен оқушының арасындағы коммуникациядан білім сапасын арттыруға негіз болатыны белгілі. Осындай сапаларды қалыптастыру болашақ мамандарды дайындау жағдайларына негізделеді.

Мұғалімнің толеранттылығын көрсететін бақылау бірліктерінің ең негізгісі – оқушылардың жауабын шыдамдылықпен тындай алуы. Фасилитатор-мұғалім «жоғарыдан» позициясын ұстанбайды, керісінше оқушысын жігерлендіреді, көтермелейді, бүгінгі тілмен айтқанда, мотивация береді. Педагогикалық іс-әрекеттің маңызды компоненттерінің бірі оның мотивациясы екендігін бірден аңғаруға болады. Өйткені, педагогикалық іс-әрекетте де оқу іс-әрекетіндегі сияқты мотивациялық бағдарланулар ажыратылады. Олар ішкі түрткілер, мысалы өз іс-әрекетінің үдерісі мен нәтижесіне бағдарлану. Сонымен қатар, бала мен ересек адамның өзара әрекеттесуінің ерекше формасы ретінде педагогикалық іс-әрекетте үстемдік немесе билік түрткілері сияқты бағдарланулар арқылы ықпал жасайды.

Н.А.Аминов педагогикалық қабілеттерді зерттеушілердің бірі ретінде фасилитаторлықтың педагогикалық іс-әрекетке ерекше қатысы бар екенін атап көрсетеді. Оның пікірінше, *«педагогикалық фасилитация – өзара әрекеттесу субъектілерінің (мұғалім мен студенттер) өзара әсер етуінің екі жақты процесі»* деп ұсынылады. Бұл тұста бастауыш сынып оқушыларының іс-әрекетінде бақылау бірліктерінің топтарын құрайтын элементтерді де бөліп көрсетуге болады [12]. Ғалымның зерттеуі бойынша, *қызығушылықты білдіру, белсенділік, бастама, материалды игеру, ойлауды жеделдету, шығармашылық әлеуетті жүзеге асыру* сияқты сыртқы элементтер анықталды. Мысалы, белсенділік, бастамашылық көрсеткіштері: *«өз қалауы бойынша тақтаға шығу», «тапсырманы орындауға құштарлық», «үзіліс кезінде мұғалімге жақындауға ұмтылу»* және т.б. Оқушының фасилитатор-мұғалімге деген қызығушылығының сыртқы көрінісін мына көрсеткіштерден байқаймыз: *«мұғаліммен көз байланысы», «мұғалімнің сөзіне жауап ретінде мимиканың өзгеруі», «денесі мен басы мұғалімге тікелей бағытталуы»* және т.б.

Оқушылардың ойлау деңгейіне қатысты көрсеткіштер: *«мұғалімге қоятын сұрақтарды нақтылау», «кеңес сұрау, бағалау», «өз көзқарасын, пікірін білдіруге ұмтылу»* және т.б. Жоғарыда келтірілген оқушы көрсеткіштері оқушының сабақ уақытында өзін еркін сезіне алатындығын, яғни педагог-фасилитатордың тәрбиелік және тұлғааралық қарым-қатынасты конструктивті шеше алатындығының бірден-бір дәлелі. Педагог-фасилитатор тек өз пікірін дұрыс деп санамайды, басқалардың пікіріне де шын көңілмен қызығушылық танытады. Яғни, қарым-қатынастың әрбір субъектісі қайталанбас тұлға ретінде танылады. Педагог-фасилитатор ең белсенді оқушыларға ғана емес, барлық оқушыларға ілтипатпен қарайды, қарым-қатынас құралдарын, эмоционалдық күйлерді алмасуға мүмкіндік береді, кері байланыс пен өзара түсіністікті қамтамасыз етеді. Бастауыш білім беруде фасилитаторлық жұмыстарды ұйымдастырудың тиімді, әрі сапалы екендігін осы көрсеткіштерден байқауға болады.

А.К.Маркова: *«...мұғалімнің фасилитаторлық қасиетінің көрінісі оның кәсіби шеберлігінің көрсеткіші»* – деген көзқарасын білдіреді. Расымен де, мұғалім фасилитаторлық қабілетке ие болса, оқу үдерісін жеңілдете отырып, оқушы топтың білім деңгейімен қоса,

қарым-қатынас аспектілерін орната алады. Бастауыш сынып мұғаліміне қойылатын талаптар мен жауапкершілік орасан зор [13].

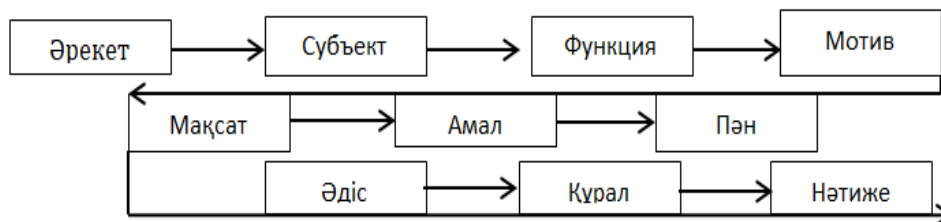
Scopus халықаралық ғылыми журналдарындағы зерттеулерге сүйенсек, F.Martin, Ch.Wang, A.Sadaf-тың еңбектерінде фасилитаторлықтың функцияларын төрт салада қарастырған. Атап айтқанда, *менеджерлік, әлеуметтік, педагогикалық және техникалық* салаларда бөліп талдайды.

Менеджерлік бойынша фасилитаторлықтың функциялары: фасилитатор өз саласы бойынша сұрақтарға уақтылы жауап беруші және апта сайынғы хабарландыруларды қамтамасыз етеді. Ал әлеуметтік бойынша көмектесу стратегияларын *орындаушы, пікірталас форумдарын ұйымдастырушы, бірнеше сұрақтар тұрғысынан байланыстырушы* қызметін атқарады. Келесі, педагогикалық фасилитаторлықтың тапсырмалар/жобалар бойынша оқытушылардың кері байланысы, түрлі жаңа әдістерді қолдану, оқытушының студенттің рефлексиясына жеке жауабының болуын көздесе, бұл ретте техникалық фасилитаторлықта ұйымдастыру жұмыстарын жүргізуде интерактивті визуалды бағдарламасы, тіпті фасилитатор медиа түрінде контенттер дайындайды (Мартин, Ванг және Садаф, 2018) [14].

Фасилитатордың маңызды функциясы – білім алушыға(мұғалім немесе педагог қызметкер) оның қызметінде қолдау көрсету: оқу ақпараты ағынында ілгері табысты жылжуына ықпал ету, түрлі ақпараттардың ауқымды көлемдерін меңгеруде көмектесу, туындаған мәселелердің шешімдерін жеңілдету, өзінің қабілеттерін, өзінің жеке қасиеттерін түсінуде, өз бетінше дамуына, өз бетінше жетілуіндегі қажеттіліктеріне қолдауды қамтамасыз ету. Дүниежүзілік білімділік қоғамдастығында осыған орай, болашақ педагогтердің бұл функциясын ерекше атап көрсететін – *facilitator – фасилитатор* деген атаумен жаңа термин пайда болды(білім алуына, тәжірибе алмасуына, шығармашылық жұмыстарын, ғылыми материалдарын жариялап көрсетуге ықпал етіп, жеңілдететін, көмектесетін тұлға).

А.Т. Тұралбаева өзінің зерттеулерінде: «фасилитациялау біліктілікті арттыру жүйесінің негізгі ұстанымдарының бірі» деген көзқарасты ұстанады. Автор: «біліктілікті арттыру жүйесінде жүргізілетін фасилитацияның мақсаты: *педагог қызметкерлердің білімін жетілдіру жағдайында топқа жасампаздықпен және нәтижелі жұмыс жасауға мүмкіндік беретін сенімді әдісті* іздеп табу. Басқа сөзбен айтқанда, бұл топтық жұмысты ұйымдастыруға бағытталған арнайы әрекеттер» деп түсіндіреді. Ғалымның пайымдауларымен келісе отырып, бастауыш білім беру жүйесінде педагогтерді фасилитаторлық жұмыстарды ұйымдастыруға кәсіби даярлау біліктілікті арттыра түседі. А.Т. Тұралбаева фасилитаторлық қызметтерге байланысты: «...*нұсқаушы-тренер* – бұл жүйеде жаңартылған немесе деңгейлік білім беру бағдарламасы бойынша сертификатталған маман. Жаңартылған білім мазмұны бойынша барлық инструкцияны түсіндіре алады. Ал, *жетекші-ұйымдастырушы* – бастауыш білім беру бойынша әдістемелік жұмыстарды ұйымдастырып, білім сапасына жауапты маман. *Идеялар генераторы* - жаңа идея тудыру және оны жүзеге асырушы, білім беру бағдарламаларын құрастырушы немесе өңдеуші. Білім беру үдерісінде қарапайым дүниені ойлау басқа да, идеяны жетілдіру басқа. Ендеше тың идея табу, сондай-ақ, идея генераторы болу үшін түрлі әдістерді өңдеп шығару жоғары кәсіби қабілеттілікті талап етеді. *Дәріскер* – білім қоры жоғары, кәсіби сөйлеу мәдениеті бар құзыретті маман. *Мұғалім-конструктивист* материалды баяндауға және дайын білімді беруге емес, жаңа білімді өз бетімен алу үшін білім беруші. *Фасилитатор* – ғылым мен практиканың арасындағы кәсіби мәні жоғары ақпаратты жарнамалаушы мотиватор, өзінің немесе өзге де педагогтердің шығармашылық жұмыстарын қандай да бір топтар арасында ұйымдастырушы» [15] деп көрсетеді.

Автордың пікірінен студенттерді кәсіби даярлауда фасилитаторлық қызметтің функционалдық құрылымы арқылы берілетін, кәсіби функцияларын орындау үшін өте қажетті деп саналатын теориялық және практикалық даялықтардың бірлігін фасилитация деп айтуға болады.

2-сурет. Фасилитацияның педагогикалық атрибуттары

Фасилитация саналы және мақсатты әрекеттерді реттеуді көздейді. Фасилитацияны педагогикалық қызмет ретінде қарастыруға атрибутивті талдау жүргізіп, оның келесі атрибуттарын бөліп көрсетуге және қарастыруға мүмкіндік берді: 1) әрекет; 2) субъект; 3) функция; 4) мотив; 5) мақсат; 6) амал; 7) пән; 8) әдіс; 9) құрал; 10) нәтиже. **Әрекет** – тұлғаның дамуының негізі, құралы және шарты. Білім берудің дәстүрлі білім моделінде адамның және оның психикасының сана, белсенділік, субъективтілік, көзқарас, фокус, мотивация сияқты атрибуттары талап етілмейді. **Субъект** – жеке тұлға (топ, ұжым), ол алдағы қызметтің себептері, мақсаттары мен тәсілдері туралы есеп береді және оны жүзеге асыруға дайындайды. **Функция** – субъектінің қызметіне оның ішкі ынталандыруы итермелейді де, қанағаттандыруға дайындықты көрсетеді. Бұл өз кезегінде мотивпен байланыста жүргізіледі, **мотив** – фасилитацияның ұйымдастырылуында өздігінен туындайтын білім күші. **Мақсат** – бұл іс-әрекеттер нәтижеге бағыттала отырып, керемет нәтижені көрсетуге жол деп айтамыз. **Амал** – семантикалық және функционалды мақсатқа ие болады: ол субъектінің санасында іс-әрекет үдерісінің жеткілікті дәрежеде көрінуін қамтамасыз етуге арналған. **Пән (тақырып)** – білім алушы бір уақытта оқу пәні ретінде де әрекет етеді. «Субъект, тағы да субъект және нәтиже» үштік ұғыммен бірге қызмет санатының мазмұнын ашады. Өз кезегінде «үдеріс» ұғымының мазмұны екі атрибут арқылы ашылады – «**әдіс**» және «**құрал**». **Нәтиже** – біріншіден, білім беру өнімі, екіншіден, өмір сүруде субъектілерде туындайтын қатынастар. Жалпы алғанда, фасилитацияның атрибуттық талдауы, оның атрибуттарын анықтауға және өзара сәйкестендіруге мүмкіндік берді, бұл қызмет әдіскер, оқытушы және ересектерге білім беру жүйесінде оқитын негізгі ұғымдар болуы мүмкін екені анықталды [16].

Болашақ бастауыш білім педагогтерінің фасилитациялық құзыреттілігін қалыптастырудағы психологиялық және педагогикалық талдаулар бойынша контент-талдау әдісі орындалды (1-кестеде берілді).

Кесте 1 – «Фасилитация», «фасилитатор» ұғымдарының контент-талдауы

Зерттеуші ғалымдардың аты-жөні	Негізгі ұғымдарға берген анықтамалары	Комментарийлер
А.Маслоу	«...Өзін-өзі өзектендіретін адамдардың тұлғалық ерекшеліктерін: тәуелсіз болу, креативтілік, дүниені философиялық қабылдау, қарым-қатынастағы демократиялық, өнімділік т.б.»;	<i>Тәуелсіз болу</i>
К.Роджерс	«Педагогикалық фасилитация – оқытудың өнімділігін арттыру, қарым-қатынастың ерекше стилі мен мұғалімнің жеке басының арқасында кәсіптік-педагогикалық процестің субъектілерінің дамуы»;	<i>Қарым-қатынас стилі</i>
Е.Ф. Зеер	«Педагог-фасилитатор – өзінің ықпалымен	<i>Жағымды мұғалім</i>

А.Б. Орлов	оқушылардың бастамасының, дербестігінің көрінуіне әсер ететін, олардың психикалық даму процесіне ықпал ететін және тұлғааралық жағымды қарым-қатынасты қамтамасыз ететін мұғалім»;	
Р.С. Димухамедов	«фасилитация – әкімшілік басқаруға, оқытуға керісінше, құндылықтарды ашып көрсете алу. Ол мінез-құлықтағы икемділік, өзгере алушылық»;	Мінез-құлықтағы өзгерушілік
Б.А. Тұрғынбаева	«фасилитациялау әр адамды білім арудың барлық кезеңдерінде белсенді жағдайға қояды, білім алу үрдісін мәнді етеді, олар: ынтасын(мотивтерін) ояуды фасилитациялау, яғни білім алу үдерісіне саналы ене алуына ықпал ету; мақсатты анықтауды фасилитациялау (соңғы нәтижені модельдеу), ізденісті фасилитациялау – білім арудың алгоритмделген; әрекет ету әдісін фасилитациялау; рефлексияны фасилитациялауды жүзеге асырады»;	Белсенді шығармашылық әрекет
Н.А. Аминов	«педагогикалық фасилитация – өзара әрекеттесу субъектілерінің (мұғалім мен студенттер) өзара әсер етуінің екі жақты процесі»;	Әрекеттесу үдерісі
А.Т. Тұралбаева	«фасилитатор – ғылым мен практиканың арасындағы кәсіби мәні жоғары ақпаратты жарнамалаушы мотиватор, өзінің немесе өзге де педагогтердің шығармашылық жұмыстарын қандай да бір топтар арасында ұйымдастырушы»;	Мотиватор, ұйымдастырушы
А.К.Маркова	«..мұғалімнің фасилитаторлық қасиетінің көрінісі оның кәсіби шеберлігінің көрсеткіші»;	Кәсіби шеберлігінің көрсеткіші
Г.С. Саволайнен	«фасилитация – оқушыға, оқушылар тобына эмоционалды қолайлы атмосфера құру, оқушылардың өз қабілеттеріне деген сенімділігін арттыру, олардың өзіндік өнімді қызметке деген қажеттілігін ынталандыру және қолдау мақсатында оң әсер ету қабілеті».	Ынталандыру қабілеті

Осы орайда талдаулардан байқағанымыздай, К.Р. Роджерстің тұлғалық орталықтандырылған тәсілінің тұжырымдамасына сүйене отырып, К.А. Морнов өзінің көзқарасын (ұстанымын) дәлелдейді, оған сәйкес маман-педагогтың *кәсіби-педагогикалық құзыреттілігі жеке-кәсіби құзыреттіліктің* бөлігі бола отырып, *фасилитация (фасилитация) саласындағы міндеті, яғни фасилитациялық құзыреттілік* болып табылатыны айтылады [3, 1026].

Әдебиеттермен жүргізілген талдаулардың негізінде біз фасилитаторлықты меңгеру үшін эмпатия, рефлексия, көшбасшылық пен коммуникативтілік секілді қасиеттердің дамуындағы жеткілікті деңгей алғышарты болады деген қорытындыға келдік. Бірақ одан өзге, фасилитатор болу үшін болашақ маманға осы феномен туралы ғылыми, жүйелі білімдер қажет. Сол себепті біз, фасилитациялық тұғырды негізге аламыз.

Фасилитациялық тұғырдың қызметін қысқаша қарастырып өтейік:

– білім алушыны қандай болса да, кім болса да қабылдау және оның қалауындағы қызметті түсінуіне септігін тигізу;

– оқу бағдарламасы болашақ педагогтың қажеттіліктерін (*өзін еркін сезінуін, дүниетанымдық пікірін, ұстанымын, таңдауын*) қанағаттандыратын болуы керек;

– *оқу материалы және оны ұсыну* сипаты болашақ маманның алдыңғы алған біліміне сай жеке тәжірибесін қамтамасыз ету қажет;

– бакалаврды *белсенді түрде жеңілдету(стимулдау)* немесе өзін-өзі бағалай алатын, дамыта алатын, көрсете алатын деңгейде мүмкіндік беру;

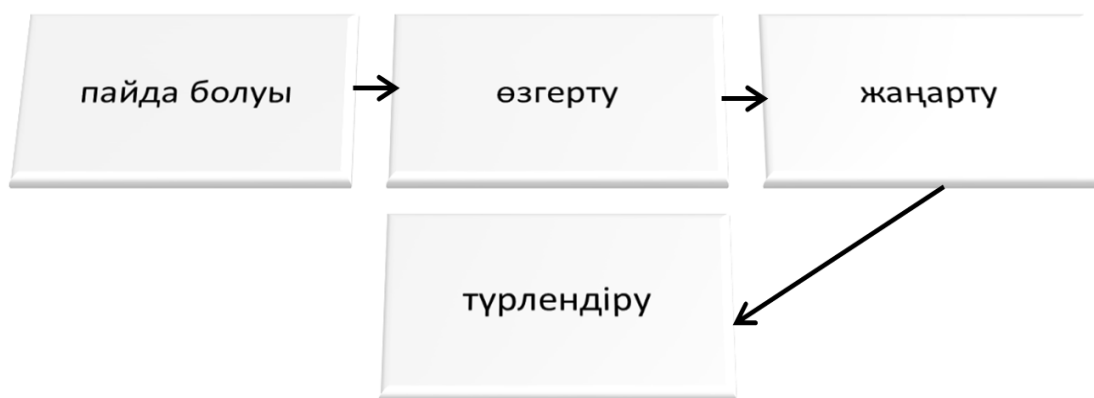
– оның жеке тұлғалық қасиеттерінің құқығын қорғауды қамтамасыз ету, топтағы әр студент білім беру процесі кезінде жасы мен педагогикалық, өмірдік тәжірибесіне қарамас-тан өз пікірін білдіруіне, тақырыпты талқыға салуына қарсылық білдірмеу;

– білім беру жүйесі оны жүзеге асыру, рефлексия құру, оқытушының бағасын субъективті іс-әрекет ретінде қабылдау керек.

ЖОО-да педагогикалық үдерісін оның «жасушасы» арқылы сипаттау жүйенің жұмыс істеп тұрғанын тексеруге мүмкіндік береді. Фасилитация контекстіндегі оқу үдерісі бұл білім алу мен білім берудің арасындағы байланысты құру жүйесі болып табылады, ол болашақ маманның тұлға ретінде дамуын қамтамасыз етуге атсалысады.

Ендеше осы ретте жүйелік тұғырдың маңызы жоғары болмақ. Жүйелік тұғыр танымдық әрекеттегі ең әмбебап құрал. Олай болатын себебі, болашақ бастауыш білім педагогтерінің фасилитациялық құзыреттілігін қалыптастыру ісі жүйе ретінде қарастырылады. Жүйе – біртұтас бүтіндік құрайтын өзара байланысты бөлшектердің ретке келтірілген жиынтығы мен олардың арасындағы қатынасы. «Жүйе» ұғымының грек тілінен аудармасы «ретпен құрастыру» деп түсіндіріледі, зерттеудің тұтастығын көрсетіп тұрғанымен, терең талдау барысында бөліктерден тұратындығы анықталады [17].

Жүйелік тұғыр бойынша болашақ бастауыш білім педагогтерінің фасилитациялық құзыреттілігін қалыптастыруға деген үдерістің жүзеге асырылуы керек логикалық тізбегін айқындаймыз. Олар: педагогикалық үдеріс кезінде (фасилитация уақытында) идеяның пайда болуы, өзгеріске түсуі, оның жаңаруы, түрлендірілуі (3-суретте сипатталады).

3-сурет. Фасилитациялық жұмысты ұйымдастыру логикасы

Бұл тізбекте болашақ бастауыш білім педагогтерінің фасилитациялық құзыреттілігін қалыптастыру логикасының сызбасы көрсетілген. Болашақ мұғалімнің фасилитациялық стилінің қалыптасу кезеңдерін жүзеге асыру үшін оның танымдық және кәсіби қызметін фасилитациялық әдістермен байытуға мүмкіндік беретін арнайы педагогикалық қолдау қажет. Фасилитациялық бағдарланған педагогикалық қамтамасыз етуді ұйымдастыруды біз стратегиялық, шығармашылық сипаттағы, бағдарланған педагогикалық қызмет ретінде қарастырамыз және болашақ мұғалімнің фасилитаторлық әдістің мәні мен маңыздылығын түсінуі, педагогикалық қызметтің фасилитаторлық әдістерін игеруі, педагогикалық құндылықтар негізінде фасилитаторлық стильдің шығармашылық өзін-өзі түрлендіруге ұмтылуына қол жеткіземіз. Педагогикалық қызмет барлық кезеңдерде болашақ бастауыш білім педагогтерінің фасилитациялық стилін қалыптастырудың субъективті үдерісін сүйемелдейді. Сондықтан да келесі бөлімде болашақ бастауыш білім педагогтерінің фасилитациялық құзыреттілігін қалыптастырудың диагностикасын ұйымдастыру жолға қойылды.

Біз, *фасилитация* – анағұрлым жоғары сапалы және практиканың заманауи сұраныстарына сәйкес келетін барлық саладағы кәсіпқойларды оқытудың құралы деп анықтама береміз. Бастауыш сынып оқушылары субъектілігінің іске асырылмауы оның бірінші сыныптан бастап, оқуға қызығушылықтың жоғалтуына, ал келешекте өзінің тұтас білімділік әрекетіндегі мәнінің доғалуына, оқу әрекетіне жалпы теріс қатынастың туындауына жетелейді. Осы қарым-қатынастардың өзара шарттасуы болашақ бастауыш білім педагог субъектілігінің ерекшелігін құрайды.

Қорыта келгенде, «*фасилитатор – білім беру ісіне келгенде ішкі дүниесінің күрделілігі мен алуан түрлілігі, оның өзіне және басқа адамдарға деген қызығушылығы, өзі мен басқаларды оң көзқараспен қабылдауы педагог маманның кәсіби дамуына, білім сапасының артуына ықпалын тигізетін маман*» деп нақтылау жасаймыз. Іс жүзінде білім алушы онда туындаған сұрақтар санына сай келетін мөлшерінде ғана меңгереді, яғни оның оқу үдерісінде белсенділігіне қарай атқарылатын жұмыстар тыс қалып қоюы ықтимал. Сондықтан фасилитациясыз жүргізілетін жұмыстардың материалдық, эмоционалдық және қисынды құрылым тұрғысынан баяндалуы ешқандай да оң нәтижеге жеткізбейді деп санаймыз. Фасилитация ұстанымы арқылы білім алушылармен жұмыс жүргізуде олардың саналы түрде материалды меңгертіні анық деп тұжырымдауға болады.

Зерттеу нәтижелері. Білім беру саласындағы теориялық және практикалық әдістемелерде К.Роджерстің және де басқа гуманистік бағыттағы психологтардың тәжірибесі осындай орталықтандыруды педагог-фасилитатордың қызметі, оның шығармашылық ерекшеліктерін жан-жақты зерттеп, оның қалыптасу жолдары мен тәсілдерін ойлап шығарады.

К.Роджерс және басқа да психологтардың жүргізген зерттеулері фасилитаторлардың өмірі мен кәсібіндегі өзін-өзі белсендіру тенденциясының көріністерін беру маңызды екенін көрсетті. Сол зерттеулердің нәтижесінде К.Роджерс ұйымдық мәселелерді, педагог-фасилитатордың ішкі сезімдерін және тәжірибелерін сипаттауға және талдауға әрекет жасады. Мұғалімнің фасилитациясындағы даму мәселелерінің шешімі осындай бірнеше аспектілерді қажетті етіп қарастырады:

– *кәсіби-педагогтық қызметтегі фасилитацияны дамытудың теориялық негіздеулерінің қажеттілігі;*

– *кәсіби педагог маман болып қалыптасудың барысындағы тұлғалық-бағдарлы технологияларды анықтау;*

– *түрлі тренингтер, қарым-қатынас және өзін-өзі тану арқылы педагогтардың фасилитациясындағы әрекеттерді негіздеу.*

Болашақ мамандардың іскерлігін, дағдысын жетілдіру арқылы оқу үдерісіне жаңа эксперименттік бағдарламаларды әзірлеу және енгізу білім берудің ең заманауи техникалық оқу құралдары болып саналатыны күмәнсіз. Сондықтан болашақ бастауыш білім педагогтерінің фасилитациялық құзыреттілігін қалыптастыруды диагностикалау негізінде І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінде эксперименттік алаң құрылып өз жұмысын бастады.

Эксперимент жүргізудің мақсаты: жоғары оқу орнында білім беруде болашақ бастауыш білім педагогтерінің фасилитациялық құзыреттілігін қалыптастырудың бастапқы деңгейін анықтау болып табылады. Тәжірибелік жұмыс І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің 6В010200 – «Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» мамандықтары бойынша студенттердің қатысуымен жүргізілді. Экспериментке 117 студент қатысып, 58 студент – бақылау тобында, 59 студент – тәжірибелік топта болды.

Тәжірибелік жұмыс төмендегі ретпен жүзеге асырылды:

– тәжірибелік жұмыстың мақсаты мен міндеттерін айқындау;

– диагностикалық әдістемелер таңдау және жүргізу;

– тәжірибелік жұмыстың нәтижелерін математикалық-статистикалық әдістері арқылы өңдеу, сипаттау.

Зерттеу жұмысымыздың айқындаушы эксперименті барысында болашақ бастауыш білім педагогтерінің фасилитациялық құзыреттілігін қалыптастырудың деңгейін анықтау үшін әдістемелер кешені қолданылды. Атап айтсақ:

– білім алушылардың фасилитаторлық категориялар туралы түсінігінің деңгейін анықтауға арналған сауалнама;

– мамандық таңдаудың негізгі мотивтерін анықтау мақсатында білім алушыларға арналып жасалған өзін-өзі дамыту бойынша іс-әрекеттегі білім алушылардың белсенділігін зерттеуге арналған «Менің жеке дамуым» әдістемесі (С. С. Кункевич).

Сыналушыға мамандық туралы 12 пікірден тұратын сұрақ-жауап ұсынылады. *Өзін-өзі дамыту бойынша іс-әрекеттегі білім алушылардың белсенділігін зерттеуге арналған «Менің жеке дамуым» әдістемесі (С. С. Кункевич).*

Мақсаты: білім алушылардың жеке басының өзін-өзі дамыту іс-әрекетіндегі белсенділік дәрежесін анықтау

Өткізу барысы. Әр студент мәлідемелерді тыңдауға (оқуға) және сұраққа өз бетінше жауап беруге шақырылады: «ол қаншалықты жиі жасайды?» Ол үшін студент әр тұжырымның немесе оның нөмірінің алдына сан жазуы керек, бұл оның көзқарасына сәйкес келетін жауапты білдіреді [18].

Сандар келесі жауаптарды білдіреді:

3-үнемі;

2-жиі;

1-сирек;

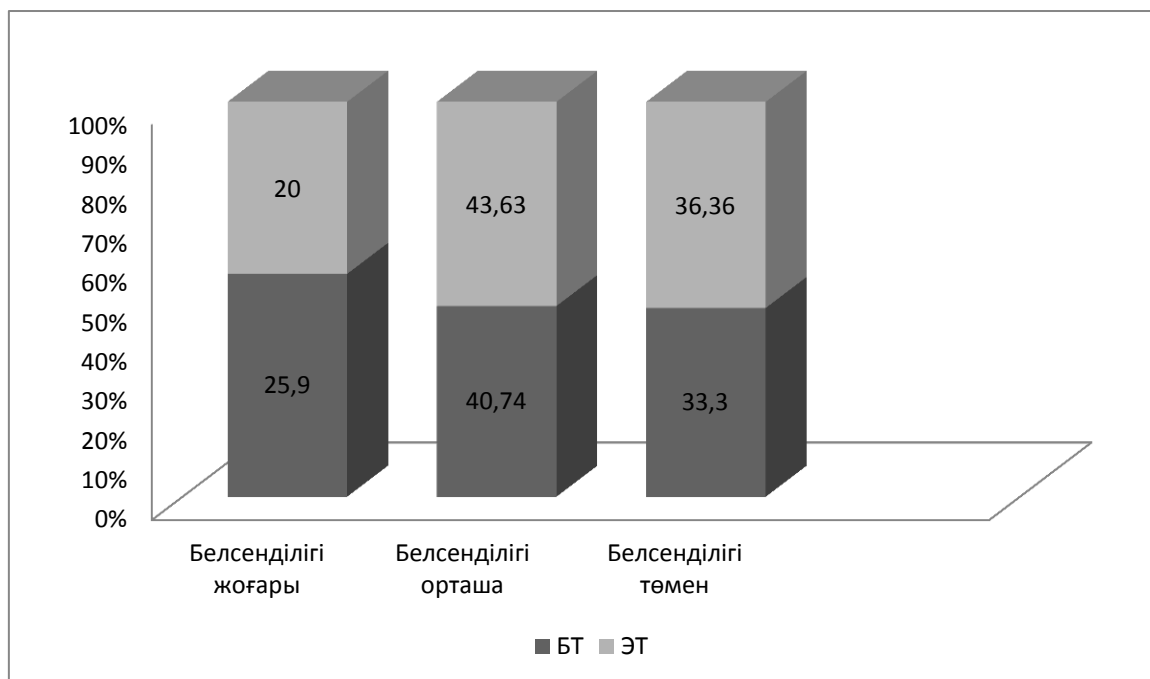
0-ешқашан.

Нәтижелерді талдау. Экспериментке 117 респондент қатысып, болашақ бастауыш білім педагогтерінің фасилитациялық құзыреттілігін қалыптастыруды зерттеуде мамандық таңдаудың негізгі мотивтерін анықтау мақсатында білім алушыларға арналып жасалған С.С. Кункевичтің әдістемесін қолдандық. Әдістеме нақты сыналушының мамандық таңдаудағы қандай да бір мотивтерінің рөлін анықтауға мүмкіндік береді. Осылайша, білім алушылардың ішкі жан дүниесін түсінетін және оларды қалай бар, солай қабылдай алатын ұстаз өзінің ішкі сезімдеріне сайып келгенде, мейірімділік таныта алып, олардың мазмұнды оқуына және жалпы тұлғалық дамуына жағдай жасау үшін қажетті әдіс-тәсілді пайдаланады. Егер керісінше, боалшақ педагог өз шәкірттерінің ішкі әлемін, сезімдерін түсінбесе, оларды қабылдай алмаса, оқушыларға құрметсіздік танытып, салқындық танытса, педагогтың өзінің де жеке басына кері әсерін тигізетін болады.

Кесте 2 - Өзін-өзі дамыту бойынша іс-әрекеттегі білім алушылардың белсенділігін зерттеуге арналған «Менің жеке дамуым» әдістемесіндегі (С. С. Кункевич) анықтау экспериментінің нәтижелері

Белсенділік көрсеткіштері	А 2,2 балдан көп		А 2,2 балдан аз, А 1,5 балдан көп		А 1,5 балдан аз	
	п	%	п	%	п	%
Жауаптар саны	Белсенділігі жоғары (фасилитаторлыққа дайын)		Белсенділігі орташа (фасилитаторлық жұмыстарды атқаруға дайын емес)		Белсенділігі төмен (фасилитаторлық жұмыстарды атқаруға дайын емес)	
БТ-58	15	25,8	24	41,3	19	32,7
ЭТ-59	12	20,3	25	43,1	22	37,9
Барлығы-117 /199,9%	27	46,1	49	41,8	41	35
Орташа мәні	12,5		23		19	

Алынған нәтижелерді өңдеу. Студенттің өзін-өзі дамыту іс-әрекетіндегі белсенділігінің көрсеткіші (а) оның жауаптары балдарының қосындысын жауаптар санына бөлуден алынған жеке көрсеткіш болып табылады. Егер А 2,2 балдан көп болса, онда белсенділіктің жоғары дәрежесінде фасилитаторлыққа дайын деп айтуға болады; егер А 1,5 балдан көп болса, бірақ 2,2 балдан аз немесе 1,5 балдан аз болса, бұл сәйкесінше студенттің өзін-өзі дамыту жұмысындағы белсенділігінің орташа немесе төмен деңгейін көрсетеді, бұл өз кезегінде әлі фасилитаторлық жұмыстарды атқаруға дайын емес деген жауапты білдіреді.

4-сурет. Өзін-өзі дамыту бойынша іс-әрекеттегі білім алушылардың белсенділігін зерттеуге арналған «Менің жеке дамуым» әдістемесіндегі (С.С. Кункевич) анықтау экспериментінің нәтижелері

С.С. Кункевичтің әдістемесі бойынша анықтау экспериментінің нәтижелері А 2,2 ден жоғары, яғни белсенділігі жоғары фасилитаторлыққа дайын БТ-да 15 студент, ол 25,8 %-ды құрайды, ал ЭТ-да 12 студент, бұл дегеніміз 20,3 %-дық көрсеткіште болады. Екінші көрсеткіш А 2,2 балдан аз, А 1,5 балдан көп, белсенділігі орташа (фасилитаторлық жұмыстарды атқаруға дайын емес) БТ-да 24 адам жауап санымен белгілі болды, ал ЭТ-да 25 студент, яғни 41,3 %-ды беріп отыр. А 1,5 балдан аз, белсенділігі төмен (фасилитаторлық жұмыстарды атқаруға дайын емес) көрсеткішіндегі жауаптардан белгілі болғаны БТ-да -19, 32,7 %-ды, ал ЭТ-да 22 студент 37,9 %-ды көрсетеді. Диагностикалық әдістеменің орташа мәні: фасилитаторлыққа дайын – 12,5, фасилитаторлыққа дайын емес – 23 және 19 орташа мәнді көрсетті.

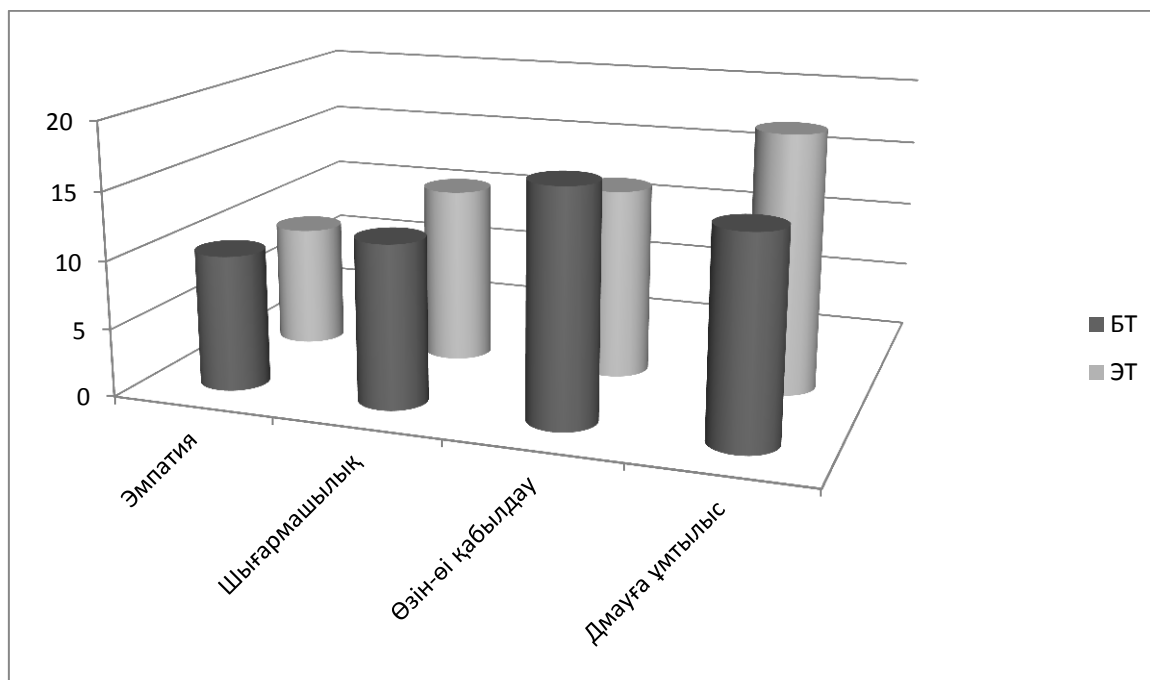
Келесі жүргізілетін сұрақ студенттерге арналады.

– Төменде көрсетілген қасиеттердің ішінен фасилитаторға қажет қасиеттерді белгілеңіз.

Кесте 3 – Фасилитаторға қажетті қасиеттер тізімі (сауалнама нәтижесі) нәтижелері

Қасиеттер тізімі	1	2	3
Эмпатия			+
Қаталдық	+		

Жауапкершілік		+	
Икемділік		+	
Қағидасыздық	+		
Сәйкестік		+	
Мазасыздық	+		
Тәуелділік		+	
Ашықтық		+	
Бағыныштылық	+		
Коммуникативтілік		+	
Сәйкестік	+		
Шығармашылық			+
Топтың көңіл-күйіне сезімталдық		+	
Тәуелсіздік	+		
Өзін-өзі қабылдау			+
Сезімталдық	+		
Рефлексивтілік		+	
Өз сезімдерін көрсету қабілеті және мінез-құлықтағы эмоциялар	+		
Дамуға ұмтылыс			+
Өз сезімдерін, эмоцияларын және қажеттіліктерін білуге ұмтылыс		+	

5-сурет. Анықтау кезеңіндегі фасилитаторға қажетті қасиеттер тізімі (2-кезеңі) нәтижелері

Екінші кезеңі студенттерге фасилитаторлыққа қажетті қасиеттер тізімі берілді. Жауап реті 1,2,3 сандарынан тұрады. Бұл дегеніміз, әр қасиеттің тұсына қойылатын жауап үшін ұсынылған сандар реті. Мысалы, эмпатия қасиеті үшін қай санды таңдауды қажет ететінін студент өзі жауап береді.

Педагогикадағы фасилитация оқытудың мазмұны мен әдістерін ғана емес, сонымен қатар балалардың білім беру нәтижелерін қамтамасыз ететін мұғалімнің жеке көзқарастарын да өзгертеді. Педагогикалық фасилитация оқу процесіне де, мұғалімнің жеке басына да бірқатар

талаптар қояды. Ол балалармен қарым-қатынас пен қарым-қатынастың ерекше стилін құра алуы керек. Фасилитация өнерімен айналысатын тәрбиешілер мотиваторлар болып табылады, олар оқушыларға білім алуға еркіндік пен мүмкіндік береді, ең бастысы олармен бірге оқиды. Фасилитациялық тәсілде жұмыс істеген кезде мұғалім білім беру ортасының мүмкіндіктерін пайдалана отырып, балалардың білім беру қызметін шебер басқарады, бағыттайды, қолдайды.

Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар барысы анықтап отырғанындай, болашақ бастауыш білім педагогтерінің фасилитациялық құзыреттілігін қалыптастырудың бастапқы деңгейі анықталды.

Жүргізілген әдістемелерге сай, болашақ бастауыш білім педагогтерінің фасилитациялық құзыреттілігін қалыптастырудың әдістемесін дайындау жайлы қорытындыға келдік. Осы орайда мақаламыздың қорытынды бөлімінде ұсыныстар беріледі.

Қорытынды. Фасилитатор тұлғасы – өз бетінше ықпал етудің, өздігінен ізденудің, өз шығармашылық жұмыстарын басқа әріптестеріне жариялап, ұтымды пікір алудың, озық тәжірибесін таратудың маманы. Білім беру мекемелері ретінде жалпы білім беретін мектептердегі педагог қызметкерлер өзінің білім алу үдерісін белсенділікпен құрып, білімділік ортасында өзінің белгілі бір даму траекториясын таңдайды. Ендеше білім берудегі бірқатар міндеттерді шешудегі негізгі субъективтік идеялардың бірі болашақ бастауыш білім педагогтерін фасилитаторлық қызметтерді ұйымдастыруға кәсіби даярлау болашақ маманның өзіндік дамуы, кәсіби-тұлғалық дамуында маңызды болады. Сәйкесінше, болашақ бастауыш білім педагогтерін фасилитаторлық жұмыстарды ұйымдастыруға кәсіби даярлау өте тиімді. Егер Қазақстанда әр мектеп фасилитаторлық жұмыстарды ұйымдастырып, жүзеге асыратын болса, білім беру жүйесі реттеледі, білім сапасы жоғарылайды. Себебі, фасилитаторлық жұмыстың негізгі функциясы – топтың қарым-қатынасының табысты болуын қамтамасыз етеді. Демек, болашақ педагог-фасилитатор оқушылардан құралған топпен жақсы коммуникацияға ие болса, білім берудің де күші жоғарылайды.

Болашақ бастауыш білім педагогтерінің фасилитациялық құзыреттілігін қалыптастыруды теориялық негіздеуде және диагностикасын ұйымдастыруда келесідей ғылыми-әдістемелік ұсыныстарды беруге болады. Олар:

– ЖОО-дағы болашақ бастауыш білім педагогтерін кәсіби даярлау ісінде білім беру бағдарламаларының мазмұнына «Студенттердің фасилитациялық құзыреттілігін қалыптастыру негіздері» атты элективті курсты кіріктіру;

– «Фасилитатор-педагог» инновациялық орталық бағдарламасын дайындау, жүзеге асыру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Білім туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі, №319-III Заңы. [\(дата обращения 28.03.2023\)](http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1800000633(10.11.2019))
2. Национальный план развития Республики Казахстан до 2025 года. Утвержден Указом Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 года № 636 URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1800000636>
3. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека. - М.: Издательская группа Прогресс; Универс, 1994. - 480 с.
4. Альмухамбетов Б.А. История становления и тенденции развития системы повышения квалификации педагогических кадров в Казахстане: Дис. д-ра пед. наук: 13.00.01 – Алматы, 2002. – 250 с.
5. Қараев Ж.А. Оценка деятельности учащихся в условиях применения педагогической технологии. // Вестник высшей школы Казахстана. -1998. -№-.С. 82-88.
6. Тұрғынбаева Б.А. Болашақ мұғалімдердің әлеуетін дамыту: кәсіби шығармашылық жолында. - Алматы: «Полиграфия – сервис К0», 2012. – 316 б.
7. Маслоу А. Мотивация и личность. – СПб.: Питер, 2008. –352 с.
8. Майевтика // [Электронный ресурс] <http://ru.wikipedia.org/wiki/>

9. Зеер Э.Ф., Орлов А.Б. *Личностно-развивающие технологии начального профессионального образования : учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведени. / Э.Ф. Зеер. – М.: Издательский центр «Академия», 2010. - 176 с.*
10. Димухамедов Р.С. *Обновление научных основ педагогики повышения квалификации. Челябинск. Изд. ЧПГУ, 2005.*
11. Оразова Б.К. *Мектепке психологиялық даярлық диагностикасының ғылыми негіздері. - Алматы, 2002. – 80 б.*
12. Аминов Н.А. *Компетентностный подход в образовании. – М.: АПК и ППРО, 2005. - 101 с.*
13. Маркова А.К. *Психология труда учителя: Кн. для учителя / А.К. Маркова. – М.: Просвещение, 1993. -126 с.*
14. <https://olj.onlinelearningconsortium.org/index.php/olj/index>
15. B.Aidarbekov, G.Utupova. *The general preparation of the training of elementary school and the family and the education of gifted children school in cooperation principles International Journal Web of Science Vol. 73.No. 4 Apr 2017*
16. Тұралбаева А.Т. *Жаңартылған білім мазмұнының әдістемелік ережеліктері. - Алматы, 2017. – 112б.*
17. Issakova G.O., Kaltayeva G.K., Bakhtiyarova G.R. et al. *Formation of professional competence of students in higher educational institutions based on a systematic approach: feasibility and effectiveness // International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET). – 2021. – Vol. 16, №10. – P. 163-178.*
18. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/freydjer/index.php

Reference:

1. *Bilim týraly Qazaqstan Respýblikasynyń 2007 jylǵy 27 shildedegi, №319-III Zańy. -<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1800000633> (10.11.2019) (data obrasheniya 28.03.2023)*
2. *Nasionalnyi plan razvitiya Respýbliki Kazahstan do 2025 goda. Ýtverjden Ýkazom Prezidenta Respýbliki Kazahstan ot 15 fevralá 2018 goda № 636 URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1800000636>*
3. *Rodjers K.R. Vzglád na psihoterapiý. Stanovlenie cheloveka. - M.: Izdatelskaia grýppa Progres; Ýnivers, 1994. - 480 s.*
4. *Almýhambetov B.A. Istoria stanovlenia i tendensu razvitiya sistemy povysheniya kvalifikasu pedagogicheskikh kadrov v Kazahstane: Dis. d-ra ped. naýk: 13.00.01 – Almaty, 2002. – 250 s.*
5. *Qaraev J.A.Osenka deiatelnosti ýchashihsá v ýsloviah primeniya pedagogicheskoi tehnologu. // Vestnik vysshei shkoly Kazahstana.-1998. -№-.S. 82-88.*
6. *Turǵynbaeva B.A. Bolashaq muǵalimderdiń áleyetin damytý: kásibi shyǵarmashylyq jolynda.- Almaty: "Poligrafia – servis K0", 2012. – 316 b.*
7. *Masloý A. Motivasiya i lichnos. - Spb.: Piter, 2008. -352 s.*
8. *Maievtika // [Elektronnyi resýrs] <http://ru.wikipedia.org/wiki/>*
9. *Зеер Е. Ф., Орлов А.Б. Личностно-развивающие технологии начального профессионального образования : учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведени. / Е.Ф. Зеер. – М.: Издателски сентр "Академия", 2010. - 176 с.*
10. *Dimýhamedov R.S. Obnovlenie naýchnykh osnov pedagogiki povysheniya kvalifikasu. Chelábinsk. Izd. CHPGÝ, 2005.*
11. *Orazova B.K. Mektepke psihologialyq dаяrlyq diagnostikasynyń ғылыми негіздері. Almaty, 2002. – 80 b.*
12. *Aminov N.A. Kompetentnostnyi podhod v obrazovanii. – M.: APK i PPRO, 2005. - 101 s.*
13. *Markova A.K. Psihologia trýda ýchetelá: Kn. dlá ýchetelá / A.K. Markova. – M.: Prosvesheniye, 1993. -126 s.*
14. <https://olj.onlinelearningconsortium.org/index.php/olj/index>
15. *B.Aidarbekov, G.Utupova. The general preparation of the training of elementary school and the family and the education of gifted children school in cooperation principles International Journal Web of Science Vol. 73.No. 4 Apr 2017*
16. *Turalbaeva A.T. Jańartylǵan bilim mazmunynyń ádistemelik erekshelikteri. - Almaty, 2017. – 112b.*
17. *Issakova G.O., Kaltayeva G.K., Bakhtiyarova G.R. et al. Formation of professional competence of students in higher educational institutions based on a systematic approach: feasibility and effectiveness // International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET). – 2021. – Vol. 16, №10. – R. 163-178.*
18. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/freydjer/index.php